

creative abilities. Psychological types based on the factor analysis of individual psychological characteristics are also defined and described. They are the following: emotionally stable extrovert, emotionally excitable extrovert, emotionally labile extrovert, emotionally excitable introvert, and emotionally inert introvert. The relationship between the identified psychological types and procedural and content characteristics of creative abilities is also investigated. Some features of the influence of individual psychological characteristics on solution of creative problems (in particular, extraversion - introversion) are revealed, and it was also found out that these characteristics determine a number of peculiarities of problem solving, in particular, coloristic strategies of creating a visual image, their contents and meaning.

Keywords: individual psychological characteristics, individual typological characteristics, individual personal characteristics, creative abilities, procedural and content components of creative abilities, creative activity, creative problem, coloristic strategies, visual image.

Подано до редакції 12.05.2013

УДК 159.923

О. М. Складенко

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІЗАЦІЙ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті проаналізовано сучасні наукові дослідження особистісного і професійного розвитку фахівців екстремального профілю. Представлені результати емпіричного дослідження особистісних та професійних якостей персоналу організації державної служби надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: організації екстремального профілю, ризиконебезпечні професії, особистість, життєтворчі прояви, професійна діяльність

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема розвитку особистості та її професійного зростання є питанням, що найбільш розроблялося в науці, однак нові потреби сьогодення роблять дослідження в цій галузі не менш важливими й актуальними. Існуюча на теперішньому етапі соціально-економічна та політична ситуація не завжди дозволяє людині звичними для неї засобами будувати стратегії поведінки. Сучасна людина все частіше потрапляє в незвичні, стресогенні ситуації та змушена самостійно реагувати на незвичайні події в її житті. Зростання соціальних та природних катаклізмів і неможливість їх самостійного подолання визначає зростання психологічної травматизації населення. Вирішення цих проблем покладено на Міністерство внутрішніх справ (МВС) та Міністерство надзвичайних ситуацій (МНС), чия робота координується та конкретизується в тісній співпраці з працівниками організацій органів внутрішніх справ (ОВС) та організацій державної служби надзвичайних ситуацій (ДСНС). Але особливості професійної діяльності службовців організацій екстремального профілю накладають відбиток також і на саму особистість рятувальника, тому в сучасних умовах, коли вимоги до рівня і якості праці відповідних організацій постійно підвищуються, актуальним залишається питання вивчення особливостей розвитку особистості працівників ризиконебезпечних професій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особистісного і професійного розвитку фахівців екстремального профілю має міждисциплінарний характер та вивчається в межах психології праці, вій-

ськової, юридичної психології, соціальної психології, психології кризи, психології діяльності в особливих умовах, психології відхиленої поведінки та ін. Питання психологічного забезпечення діяльності та розвитку фахівців освітлені в роботах К. О. Абульханової-Славської, Г. О. Балла, В. В. Знакова, Г. В. Ложкіна, В. О. Лефтерова, С. Д. Максименка, В. О. Моляко, В. П. Москальця, К. К. Платонова, В. Д. Потапової, О. Д. Сафіна, В. О. Татенка, Т. М. Титаренко, О. В. Тімченка та ін. Досліджено закономірності розвитку особистості як суб'єкта власної життєдіяльності (С. Л. Рубінштейн, С. Д. Максименко та ін.); особливості прояву творчої активності особистості, розвитку особистісного і професійного потенціалу (Д. Б. Богоявленська, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, Г. Крайг, В. В. Рибалка, О. П. Саннікова); психологічні детермінанти професійної підготовки фахівців екстремального профілю (О. М. Бандурка, В. І. Барко, С. П. Бочарова, В. С. Медведєв, Є. М. Потапчук, О. Д. Сафін, О. М. Столяренко, В. М. Смирнов, О. В. Тімченко та ін.) [1–5].

Професійний потенціал людини та її особистісне зростання вивчається дослідниками різних галузей наукових знань; особистість, що розвивається, є предметом досліджень багатьох наукових напрямків. Одним з перспективних, на наш погляд, напрямків досліджень особистості є дослідження життєтворчих процесів як особливої духовно-практичної діяльності особистості (В. О. Моляко, Л. В. Сохань, В. М. Ямницький та ін.). Але життєтворчість не була окремим предметом дослідження у категорії працівників ризиконебезпечних професій.

У рамках цієї статті метою нашого дослідження є вивчення деяких аспектів життєтворчих процесів персоналу організацій надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Задля вирішення поставленої мети нами було використано тест самоактуалізації (САТ) (Е. Шостром в

адаптації Ю. Е. Алешиної, Л. Я. Гозман, М. В. Загика, М. В. Кроз).

Експериментальна база: дослідження проводилось на базі державних пожежно-рятувальних загонів головного територіального управління МНС в Донецької та Полтавської областях. Вибірка склала 104 респонденти. Результати дослідження представлено в табл. 1.

Таблиця 1.

Шкала	Рівні прояву показника шкали, %			Шкала	Рівні прояву показника шкали, %		
	Низький	Середній	Високий		Низький	Середній	Високий
Підтримка	33,3	54,2	12,5	Самоприйняття	52,1	12,5	35,4
Орієнтування в часі	18,8	35,4	45,8	Уявлення про природу людини	25	33,3	41,7
Ціннісні орієнтації	22,9	50	27,1	Синергії	25	20,8	54,2
Гнучкості поведінки	29,2	52,1	18,7	Прийняття агресії	50	23,2	26,8
Сензитивності	50	18,8	31,2	Контактності	43,8	56,2	-
Спонтанності	50	29,7	20,3	Пізнавальних потреб	45,8	22,9	31,3
Самоповаги	18,8	45,8	35,4	Креативності	52,1	25	22,9

За результатами тесту можна зробити такі висновки: 18,8% опитаних показали низький рівень за шкалою «Орієнтування в часі», своє життя вони розглядають не цілісним, а лише уривками, більше орієнтуючись або на минуле, або на майбутнє. Середній рівень показали 34,4% респондентів, можна припустити, що іноді у них може спостерігатися певна відсутність цілісності поглядів на свій життєвий шлях, але в основному їх світовідчуття є адекватним. 45,8% показали високий бал, що свідчить, по-перше, про здатність суб'єкта жити теперішнім, переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого або підготовки до майбутнього «справжнього життя». Це може свідчити про те, що вони здатні відчувати нерозривність минулого, теперішнього і майбутнього.

За шкалою «Підтримка» низький бал показали 33,3% осіб, що свідчить про високий ступінь їх залежності, конформності, несамостійності та зовнішньому локусу контролю. Середній рівень було виявлено у 54,2% респондентів, що говорить про їх вміння приймати рішення, якщо це буває необхідно. Високий бал за цією шкалою показали 12,5% респондентів, це незалежні у своїх вчинках люди, які прагнуть керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками і принципами.

Шкали «Ціннісної орієнтації» та «Гнучкості поведінки» утворюють блок цінностей. За шкалою «Ціннісні орієнтації» 22,9% опитаних показали низький результат, що може говорити про незадоволення їхньою професією або життям в інших його проявах. Найбільша кількість опитаних складають середній рівень (50%, поділяють цінності самоактуалізованої особистості тільки в тій чи іншій сфері життя і діяльності) і високий рівень (27,1%, вважають себе успішними як у житті, так і в роботі) розвитку ціннісних орієнтацій, тобто дотримуються тих ідеалів, цінностей,

за якими живуть самоактуалізовані особистості. Шкала «Гнучкість» показує ступінь гнучкості суб'єкта в реалізації своїх цінностей в поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатність швидко і адекватно реагувати на мінливу ситуацію, гнучкість поведінки в різних ситуаціях, гнучкість застосування стандартних оцінок, принципів. Результати показують, що 29,2% опитаних мають низькі показники, що свідчить про їх ригідні установки на життєві ситуації, 52,1% пожежників продемонстрували середній рівень гнучкості і 18,7% - високий, що свідчить про високу здатність швидко і адекватно реагувати на мінливу ситуацію.

За шкалою «Сензитивність» 50% респондентів показали, що не зовсім здатні розуміти власні почуття, 18,8% опитаних здатні розуміти себе лише в певних ситуаціях і можуть рефлексувати на середньому рівні. 31,2% опитаних добре знаються на своїх потребах і почуттях та мають високий рівень рефлексії. Шкала «Спонтанність» діагностує здатність індивіда спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття, бути самим собою. Низький бал (50% респондентів) означає, що людина боїться відкрито проявляти свої почуття і емоції в поведінці. 29,7% опитаних показали середній рівень спонтанності, тобто вони здатні відкрито висловлювати свої почуття, але лише іноді та у певних ситуаціях. Високий бал за цією шкалою (20,3%) свідчить про можливість прояву не підготовленого заздалегідь способу поведінки у суб'єкта, про те, що він не боїться поводитися природно і розкуто.

Низький рівень за шкалою «Самоповага» показали 18,8% опитаних, що свідчить про їх невміння цінувати свою гідність, поважати себе за це. У більшості опитаних (45,8%) було виявлено середній рівень самоповаги, тобто можна стверджувати, що загалом вони розуміють свої сильні сторони і поважають себе за це. 35,4% опитаних високо цінують себе, свої позитивні риси характеру, вважають себе за це і вміють

використовувати їх у тих чи інших ситуаціях. Шкала «Самоприйняття» співвідноситься із шкалою «Самоповаги» і діагностує здатність суб'єкта цінувати свої достоїнства, позитивні властивості характеру, поважати себе за них і за свою силу. Тут ми можемо бачити, що результати цих двох шкал дещо схожі: 35,4% опитаних показують високий рівень самоприйняття, що говорить про усвідомлення своїх сильних сторін, прийняття себе такими, які є, навіть з усіма недоліками. 52,1% пожежників показали низький рівень самоприйняття, це говорить про те, що вони незадоволені своїми недоліками, можливо, не бачать своїх сильних сторін і не можуть їх цінувати. 12,5% респондентів мають середній рівень самоприйняття.

Результати, отримані за шкалою «Уявлення про природу людини», показали, що 25% респондентів демонструють негативне ставлення до природи людини, вважаючи основною характеристикою людини зло, вони не чекають від оточуючих добрих проявів в поведінці по відношенню до себе. 33,3% мають нейтральне ставлення до людей. 41,7% опитаних сприймають природу людини як позитивну.

Шкала «Синергії» вимірює здатність до цілісного сприйняття світу і людей, здатність знаходити закономірні зв'язки у всіх явищах життя, розуміти, що такі протилежності, як робота і гра, егоїзм і безкорисливість, тілесне і духовне та інше, не є антагоністичними. Низький результат (25% опитаних) означає, що життєві протиріччя сприймаються ними як антагоністичні. 20,8% респондентів мають середній рівень, що свідчить про їх здатність цілісно сприймати світ, розуміти, що на все свій час, за роботою слідує відпочинок, а тілесне невід'ємне від духовного. Висока оцінка (54,2%) означає здатність людини осмислено пов'язувати суперечливі життєві явища.

За шкалою «Прийняття агресії» 50% респондентів виявили нездатність розуміти свій гнів, агресію та схильність подавляти її. 23,2% опитаних доволі спокійно ставляться до свого прояву негативних емоцій, тим не менш, у них простежується тенденція до приховування свого гніву та агресії. Високий рівень прийняття агресії показали 26,8% респондентів, які здатні розуміти свою агресивну поведінку та приймати її як природне явище. Шкала «Контактності» разом із шкалою «Прийняття агресії» складають блок міжособистісної чутливості і характеризують здатність людини до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно насичених контактів з іншими людьми. 43,8% пожежників показали низький результат за цією шкалою, що свідчить про невміння та навіть небажання встановлювати суб'єкт - суб'єктні стосунки з оточуючими. Більшість пожежників (56,2%) мають середній рівень контактності, тобто їх можна назвати доволі товаришськими, тим не менш, вони неохоче вступають в емоційно насичене спілкування. Респондентів з високим рівнем контактності виявлено не було.

Шкала «Пізнавальних потреб» визначає ступінь

вираженості у суб'єкта прагнення до накопичення знань про навколишній світ. Більшість респондентів (45,8%) мають низький рівень пізнавальних потреб. Середній рівень мають 22,9% опитаних і 31,3% мають сильний потяг до накопичення знань, самоосвіти. Шкала «Креативності» разом із шкалою «Пізнавальних потреб», складаючи блок ставлення людини до пізнання, характеризує творчу направленість особистості. Більшість опитаних (52,1%) за даними тесту не є креативними особистостями. Середній рівень креативності виявлено у 25% респондентів, що може вказувати на певну креативну спрямованість, що реалізується лише за можливістю. 22,9% опитаних мають високий бал за шкалою креативності, що може свідчити про творчу спрямованість особистості.

Висновки:

1. Зростання соціальних та природних катаклізмів і неможливість їх самостійного подолання звичайною людиною визначає зростання психологічної травматизації населення. Професійна діяльність службовців організацій екстремального профілю накладає відбиток на саму особистість рятувальника. У сучасних умовах, коли вимоги до рівня і якості праці відповідних організацій постійно підвищуються, актуальним залишається питання вивчення особливостей розвитку особистості працівників ризиконебезпечних професій.

2. Результати емпіричного дослідження показали, що особливості екстремальних видів діяльності роблять значущими для особистості рятувальників такі риси, як орієнтація у часі, наявність високих моральних цінностей, висока ступінь незалежності цінностей і поведінки від впливу ззовні; гнучкість поведінки в різних, несподівано виникаючих ситуаціях; рефлексія, природність у прояві почуттів і поведінці; висока ступінь самоприйняття та самоповаги; позитивне ставлення до оточуючих та цілісне сприйняття світу; здатність керувати своїми емоційними станами, проявами агресії та здатність до емоційно насичених стосунків з іншими людьми; пізнавальні та творчі здібності.

3. Дослідження показало, що більшість опитуваних виявили високі бали за шкалою синергії та орієнтації у часі, тобто досліджувані раціонально сприймають час і орієнтуються в ньому, а також мають цілісне сприйняття світу. Середні бали показала більшість службовців за шкалами ціннісних орієнтацій, підтримки, гнучкості поведінки і контактності, що свідчить про те, що ці якості розвинуті та мають свій прояв у межах норми.

4. Більшість опитуваних показали низькі бали за шкалами сензитивності, спонтанності, самоприйняття, прийняття агресії, пізнавальних потреб, креативності. Треба зазначити, що до низьких показників наближається і шкала контактності, тобто результати майже половини усіх шкал тесту проявляються у низьких балах.

5. Вирішення цієї проблеми ми вбачаємо у можливості розвитку життєтворчих процесів та вироблен-

ні у співробітників організацій екстремального профілю раціональних форм та життєтворчих стратегій

життєдіяльності за допомогою психотренінгової роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бут В. П. Психологічні особливості діяльності оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / В. П. Бут // Пожежна безпека – 2007: матер. між. наук.-практ. конф., (Черкаси, 15-16 листопада 2007 р.). – Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2007. – С. 4–11.

2. Кришталь М. А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: [навч. посіб.] / М. А. Кришталь. – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2011. – 226 с.

3. Лефтеров В. О. Особистісно-професійний ро-

зв'язок фахівців екстремальних видів діяльності: автореф. дис. ... докт. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В. О. Лефтеров. – Харків, 2008. – 25 с.

4. Миронець С. М. Структура професійно важливих якостей рятувальників МНС України / С. М. Миронець // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К.: ГНОЗІС, 2003. – Т. V (Ч. 2). – С. 151–156.

5. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов: [метод. реком.] / Наук. ред. Ложкін Г. В. – Київ, 2003. – 132 с.

О. М. Склярєнко

ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КАЧЕСТВА СЛУЖАЩИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

В статье проанализированы современные научные исследования личностного и профессионального развития специалистов экстремального профиля. Представлены результаты эмпирического исследования личностных и профессиональных качеств у персонала организаций государственной службы чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: организации экстремального профиля, профессии с высоким риском опасности, личность, профессиональная деятельность.

О. М. Skliarenko

PERSONAL AND PROFESSIONAL TRAITS OF EMPLOYEES OF STATE EMERGENCY SERVICE

The article deals with the issue of personal and professional development of state emergency officers. The professional activity of state emergency officers influences the personality of the savior. Nowadays the requirements to the level and quality of work in such organizations increase, that is why the problem of development features of state emergency officers is especially important.

The results of an empirical research showed that the peculiarities of extreme profession make some personal traits especially important for them. Among these traits the most significant are orientation in time, presence of high moral values, independence of one's behavior, flexibility in emergency situations, reflection, simplicity in feelings demonstration, high level of self-respect and self-perception, positive attitude towards other people, the ability to control one's own emotional states, cognitive and creative capabilities.

Keywords: emergency services, extreme profession, personality, professional activities.

Подано до редакції 22.05.2013